

Підсумки та пріоритети діяльності бібліотек науково-дослідних установ НАН України

26 листопада 2015 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбувся семінар, організований відділом наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів Інституту бібліотекознавства НБУВ для керівників бібліотек науково-дослідних установ (НДУ) НАН України, розташованих у Києві. Учасники заходу обговорили підсумки роботи бібліотек у 2015 р., обмінялися накопиченим досвідом, окреслили пріоритетні напрями діяльності, виробили механізми подальшого поглиблення міжбібліотечної взаємодії.

Із вступним словом до учасників зібрання звернувся голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, академік НАН України **О. С. Онищенко**. Характеризуючи основні тенденції бібліотечно-інформаційної діяльності в умовах глобалізації інформаційного простору, він зосередив увагу на першочергових завданнях і перспективних напрямках роботи академічних бібліотек.

Зокрема, наголошувалося, що світова тенденція зростання обсягів інформації, особливо електронної, потребує трансформації діяльності бібліотек НДУ НАН України. Вони повинні стати центрами накопичення релевантної інформації та ефективного інформаційного супроводу наукових досліджень установ. Пріоритетними завданнями стають: забезпечення експертного оцінювання та відбору необхідної інформації, створення тематичних баз даних, баз знань згідно з профілем установи та тематикою цільових комплексних досліджень. Поряд з цим бібліотеки мають обов'язково дбати про формування бази бібліотекознавчих та бібліографознавчих досліджень.

О. С. Онищенко відзначив, що академічні бібліотеки повинні ефективно і якісно забезпечувати інформацією діяльність усіх підрозділів наукової установи. Першочергову увагу слід звертати на особливі потреби сучасних учених: зокрема на їх зацікавленість у синтезованому, інтегрованому матеріалі, на забезпечення відбору найновішого і достовірного наукового знання. Адже дослідник сьогодні потребує не тільки окремих документів, але й аналітичних матеріалів, тематичних бібліографічних, реферативних та повнотекстових БД. Особливо важливим стає консультування й орієнтування науковців, зокрема молодих, у масивах ресурсів вітчизняної та світової наукової інформації.

На думку доповідача, нині більше уваги слід приділяти координації інформаційно-бібліографічної роботи з університетськими бібліотеками, колективами вчених, які розробляють подібну та суміжну тематику досліджень; забезпеченню електронного обміну інформацією як на внутрішньодержавному, так і міждержавному рівнях, що значно збагатить цінність інформаційного забезпечення наукових розробок.

Необхідно сприяти піднесенню авторитету, створенню позитивного іміджу бібліотечних установ у інформаційному середовищі. Зокрема, вони повинні виступати співтворцями інститутських веб-сайтів, творцями бібліотечних і персональних блогів, відстежувати інформацію про діяльність установи в електронному середовищі, висвітлювати наукові заходи, забезпечувати в Інтернеті своєчасну презентацію видань співробітників інституту. Як наголосив академік, «бібліотеки повинні розгорнути похід у соціальні мережі, блогосферу, представляти там себе і свої інформаційні можливості».

О. С. Онищенко акцентував увагу учасників семінару на питаннях збереження фондів. Адже у бібліотеках наукових установ сконцентровано унікальні фонди спеціалізованих документів, цінні колекції, особові зібрання науковців, і вони потребують щоденного належного догляду та надійного зберігання.

Важливі завдання постають перед бібліотеками у рамках підготовки до 100-річчя НАН України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, низки академічних інститутів. Необхідно продумати заходи щодо відзначення ювілеїв, у т. ч. сформування фонду видань академічних установ за всі роки існування, створити бібліографічну базу даних наукових здобутків та наукової діяльності НАН України.

Насамкінець академік зазначив, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, ускладнення запитів користувачів висувають нові вимоги до кваліфікації кадрів бібліотек НДУ НАН України. НБУВ слід продумати систему заходів з підвищення кваліфікації бібліотечних працівників наукових установ, розробити та реалізувати відповідну програму, передбачивши в ній активні форми навчання, обмін досвідом та інноваціями з бібліотеками різного відомчого підпорядкування та ін.

Учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради НАН України, провідний науковий співробітник НБУВ **Г. І. Солоїденко** окреслила основні завдання бібліотек НДУ НАН України на наступний 2016 р. Вона наголосила, що сучасний етап розвитку суспільства підвищує значення, соціальний статус наукових бібліотек у справі забезпечення доступу до накопичених людством знань. Для академічних бібліотек, враховуючи їхні особливості, головне завдання – оперативно й максимально повно забезпечувати вчених світовою науковою інформацією за тематикою їхніх досліджень на базі традиційних і сучасних мережевих технологій.

Доповідачка підкреслила, що доля і перспективи розвитку академічних книгозбірень залежать від освоєння ними інформаційно-комунікаційних технологій, вико-

ристання широкого спектра світових бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Г. І. Солоіденко констатувала, що нині в НАН України створено потужні інформаційні ресурси, зокрема:

- ресурси бібліотек НАН України – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, 94 бібліотек НДУ НАН України;
- інформаційні ресурси видавництва НАН України «Наукова думка», «Академперіодика»;
- інформаційні ресурси установ НАН України – репозиторії установ, БД наукових підрозділів установ та науковців, електронні архіви, колекції документів;
- інформаційні ресурси Президії НАН України.

Загалом, інформаційний ресурс бібліотечно-інформаційної системи НАН України налічує близько 30 млн документів. У НБУВ та ЛННБ зберігається більшість друкованої продукції і рукописних матеріалів, створених в Україні від часу появи в ній писемності. В бібліотечно-інформаційній системі НАН України є й нині бібліотеки з досить потужними галузевими фондами, які налічують понад 250 тис. примірників, містять багаторічні комплекти вітчизняних і зарубіжних журналів, володіють особливо цінними та раритетними виданнями, зберігають унікальні колекції та особові бібліотеки.

Сучасна академічна бібліотечно-інформаційна система розвивається в руслі поєднання традиційних і новітніх ресурсів. Нині майже в усіх установах створено інформаційні веб-портали, сайти, тематичні БД з виходом в Інтернет. На сайтах установ представлено різноманітну бібліографічну та довідкову інформацію, елементи електронних бібліотек, окремі фонди, архіви, колекції та бази даних.

Доповідачка наголосила, що інформатизація суспільства кардинально змінила роботу бібліотек. Магістральним напрямом розвитку бібліотечного фонду в умовах інформатизації є формування його електронної частини – бібліографічних, реферативних і повнотекстових баз даних. Тому для цього необхідно:

- змінити стратегію комплектування фонду – активно наповнювати його електронними документами;
- забезпечити переведення в електронну форму найважливішої та найактуальнішої частини власного фонду;
- створювати на основі власних та зовнішніх ресурсів якісно нові документи;
- розробляти галузеві інформаційні системи з пошуково-навігаційним апаратом;
- максимально використовувати для комплектування фондів можливості Інтернету.

Значну увагу в доповіді було приділено удосконаленню звітних форм. Зазначалося, що 2015 р. до звітних форм було введено низку нових показників, пов'язаних з роботою бібліотеки в електронному середовищі, роботою з обмінними фондами установи тощо, які повніше характеризують ресурси бібліотеки та її інформаційно-бібліографічну діяльність.

Було рекомендовано в наступному році активізувати роботу бібліотек щодо відбору рідкісних і цінних видань для включення їх до Державного реєстру національного культурного надбання. Нагальність цього завдання засвідчила робота круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення», організованого Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України 13 листопада 2015 р.

Г. І. Солоіденко також звернула увагу учасників семінару на нові нормативні документи стосовно бібліотек, зокрема, на постанову Кабінету Міністрів України № 946 від 18.11.2015 р. «Про внесення змін до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117» та розпорядження Президії НАН України № 720 від 30.11.2015 р. «Про попередню оплату товарів, робіт і послуг», що повертають можливість бібліотекам у встановленому порядку здійснювати передплату (попередню оплату) періодичних видань на наступний рік.

Наголошувалося, що бібліотеки НДУ НАН України повинні активніше долучатися до науково-дослідних проєктів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, партнерської взаємодії як з НБУВ, так і з іншими бібліотечно-інформаційними установами.

У заключній частині свого виступу Г. І. Солоіденко поінформувала присутніх про основні підходи Міністерства культури України до реформування бібліотечної галузі країни.

Метою доповіді-презентації керівника Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ, доктора наук із соціальних комунікацій **К. В. Лобузіню** було розкриття засобів корпоративної каталогізації, технології створення зведених ЕК бібліотек системи НАН України.

Доповідачка виокремила основні завдання створення і функціонування бібліотечних систем корпоративної каталогізації, а саме: скорочення витрат на каталогізацію, усунення дублювання в опрацьованні потоку видань за рахунок копіювання бібліографічних і авторитетних записів, забезпечення інформаційної та лінгвістичної сумісності електронних каталогів і баз даних бібліотек для реалізації повноцінного доступу до бібліотечних ресурсів, досягнення високої якості бібліографічного та аналітичного опису документів в електронних каталогах бібліотек; підвищення ефективності обслуговування користувачів.

Охарактеризувавши накопичений досвід взаємодії очолюваного нею Центру бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ з окремими науковими бібліотеками, зокрема, з бібліотекою Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, К. В. Лобузіню акцентувала увагу на недостатньому використанні академічними бібліотеками можливостей корпоративної співпраці, наочно продемонструвала переваги процесу запозичення бібліографічних записів та окреслила перспективи цієї роботи.

Присутніх також було поінформовано про ор-

ганізацію на сайті НБУВ директорію для академічних установ з метою представлення їх ресурсів вітчизняній та світовій науковій спільноті. Чотири академічні бібліотеки вже представили свої ЕК, які спільно з ЕК НБУВ є базою для створення зведеного каталогу бібліотечно-інформаційних ресурсів НАН України.

К. В. Лобузін закликає учасників семінару активніше братися за цю роботу, адже в перспективі це дасть змогу створити корпоративну електронну бібліотеку. На сьогодні Центр бібліотечних електронних ресурсів і технологій НБУВ має можливість конвертувати бібліографічні записи будь-яких автоматизованих систем Alerph, УФД / Бібліотека тощо.

Доповідачка також запросила академічні бібліотеки включатися до проекту створення історико-культурних ресурсів «Книжкові пам'ятки» та цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини.

Представники бібліотек НДУ НАН України були ознайомлені з інноваційним досвідом наукових бібліотек інших систем і відомств. Перед присутніми з доповідями виступили фахівці Національної парламентської бібліотеки України, Національної наукової медичної бібліотеки України, Державної науково-технічної бібліотеки України, в яких порушувалися актуальні теми бібліотечно-інформаційної діяльності.

Про особливості організації інституційних репозиторіїв (відкритих електронних архівів) йшлося у виступі заступника генерального директора Національної наукової медичної бібліотеки України **О. М. Бруй**. Вона зазначила, що інституційні репозиторії є одним із дієвих шляхів реалізації ідеї відкритого доступу до наукової інформації, яка набуває дедалі більшої підтримки серед учасників процесу наукової комунікації, членів міжнародних організацій, фондів, програм. Призначення (місія) репозиторію – сприяти розвитку науки й освіти в Україні та світі шляхом створення, накопичення, систематизації та збереження в електронному вигляді, а також надання через Інтернет доступу до інтелектуальних продуктів наукової спільноти українському та світовому користувачеві.

Доповідачка констатувала, що сьогодні найпоширенішими серед інституційних репозиторіїв є університетські, кількість яких невідомо зростає в усьому світі, в Україні зокрема. В найбільших директоріях відкритих електронних архівів реєстрів DOAR та ROAR станом на 1 лютого 2015 р. зареєстровано 3924 репозиторії, з них 2610 – інституційні. В Україні зареєстровано 75 репозиторіїв, серед яких переважна більшість (61) університетські. Майже в усіх університетах підтримка репозиторіїв належить до компетенції бібліотек.

О. М. Бруй відзначила, що серед українських відкритих електронних архівів чільне місце посідає репозиторій Інституту програмних систем НАН України. Вона запросила до цієї інноваційної роботи всі бібліотеки НДУ НАН України, оскільки вчені зобов'язані оприлюднювати результати своїх досліджень у відкритому доступі (у т. ч. через інституційні репозиторії), якщо ці

дослідження фінансуються за рахунок коштів державного бюджету або грантів.

Досвід створення електронних інформаційних ресурсів та послуг Державної науково-технічної бібліотеки України (ДНТБ України), основні тенденції їх розвитку розкрила у своєму виступі **О. С. Зінченко**, зав. відділу цієї бібліотеки. Вона зазначила, що ДНТБ України понад 10 років працює над створенням електронних інформаційних ресурсів, які значною мірою орієнтовані на віддаленого користувача. Сьогодні на сайті бібліотеки розміщено бібліографічні бази даних, які уможливають багатоаспектний пошук, зокрема це: ЕК книг та журналів (259 тис. записів), БД нормативно-технічних документів (12,4 тис. записів), БД промислових документів (10,7 тис. записів), БД патентних документів (6,9 тис. записів), аналітична БД періодичних видань (67,9 тис. записів), а також реферативна (7,6 тис. записів) та повнотекстова БД депонованих наукових робіт (2,5 тис. записів). ДНТБ України здійснює також ретроконверсію традиційних каталогів шляхом сканування карток з подальшим їх розпізнаванням для створення імідж-каталогу. Вже завершено роботи зі сканування та інтеграції в ІРБІС-64 858,5 тис. зображень карток каталогу авторефератів дисертацій і алфавітного каталогу книг.

Одним із стратегічних завдань ДНТБ України є розвиток бібліотечного співробітництва. Завдяки членству в Міжнародному об'єднанні «ІРБІС-Корпорація» бібліотека одержала можливість безоплатно користуватися електронними ресурсами учасників Корпорації, скоротити ресурсні затрати в процесі аналітико-синтетичної опрацювання інформації (нині бібліотека запозичує 50 % бібліографічних записів нових надходжень документів).

ДНТБ України є членом Міжнародної асоціації користувачів і розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій, Української науково-освітньої асоціації УРАН, Української бібліотечної асоціації, що дає змогу плідно співпрацювати, обмінюватися досвідом та інформацією про новітні досягнення з вітчизняними і зарубіжними колегами.

Головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України **О. В. Білик** ознайомила аудиторію з досвідом публічних бібліотек України щодо застосування інноваційних технологій віддаленого бібліотечно-інформаційного обслуговування, інтерактивних засобів для забезпечення комфортних умов самообслуговування користувачів.

За її словами, сьогодні 3304 публічні бібліотеки України (21 % загальної кількості) мають доступ до мережі Інтернет, понад 3 тис. публічних бібліотек різних рівнів мають веб-сайти. Для віддалених користувачів на веб-сайтах готується інформація про бібліотеку та її документні ресурси, електронні каталоги, бібліографічні, фактографічні БД; повнотекстові ресурси (електронні бібліотеки, електронні музеї); віртуальні книжкові виставки; проблемно-орієнтована інформація

та ресурси інформаційних центрів; посилання на веб-сайти інших бібліотек тощо.

Доповідачка зазначила, що публічні бібліотеки активно впроваджують нові послуги, зокрема такі сервіси дистанційного самообслуговування, як: онлайнвий запис до бібліотеки; віртуальна довідкова служба (віртуальна довідка); он-лайн замовлення літератури; електронна доставка документів (ЕДД); продовження абонементу; е-розсилка тощо. Крім того, бібліотеки пропонують нові форми обслуговування користувачів у інтерактивному режимі: зони самообслуговування (зони WI-FI); телекомунікаційні, мультимедійні сервіси тощо.

На завершення О. В. Білик наголосила на важливості таких форм роботи в Інтернеті для підтримання інтересу до книги та читання, як блоги. Ознайомитись зі списком бібліотечних блогів публічних бібліотек України можна на веб-сайті «Бібліоміст» (<http://www.bibliomist.org/ua/resursi/bibliotechni-blogi>).

Перспективні напрями партнерської комунікаційно-іміджевої взаємодії наукових бібліотек з прес-службою НБУВ окреслила у своєму виступі молодший науковий співробітник НБУВ **В. П. Здановська**.

Мета новоствореного підрозділу НБУВ – прес-служби – повне та об'єктивне інформування громадськості про науково-інформаційну діяльність НБУВ, сприяння її публічному позиціонуванню як сучасної академічної установи, бібліотечно-інформаційного, аналітичного та культурно-освітнього центру держави. За час функціонування цього підрозділу Бібліотека активувала зв'язки зі ЗМІ, громадськістю, прес-службами органів державної влади, наукових установ, громадських і професійних об'єднань.

Представник прес-служби НБУВ запросила академічні бібліотеки до більш тісної співпраці у питаннях популяризації своєї діяльності в медійному середовищі, соціальних мережах тощо.

Головний бібліотекар відділу наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів НБУВ **О. В. Полякова** доповіла про стан формування та зберігання особових бібліотек та колекцій вчених у бібліотеках НДУ НАН України. Вона повідомила, що, за даними звітів, колекції та особові бібліотеки вчених (95 зібрань) зберігають у своїх фондах 42 академічні бібліотеки. На сьогодні ще не всі колекції повністю опрацьовані; бібліотеки інститутів ботаніки, експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. С. Кавецького, мовознавства ім. О. О. Потебні продовжують цю роботу.

Доповідачка, окреслюючи завдання роботи з колекціями та особовими бібліотеками, акцентувала увагу присутніх на необхідності активізації включення особливо цінних, рідкісних документів та колекцій до Державного реєстру національного культурного надбання, створення в установленому порядку їх страхових копій.

Досвідом роботи з електронними ресурсами у бібліотеці Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України поділилася з колегами її завіду-

вачка **Л. Г. Коваленко**. З 2009 р. бібліотека має на сайті Інституту сторінку, де крім відомостей про книгозбірню, її історію, щорічних звітів про діяльність, даних про партнерів, представлено ЕК книг, періодичних видань, а також дисертацій, авторефератів дисертацій співробітників установи. Великою популярністю у читачів користуються електронні виставки, підготовлені зокрема до ювілеїв учених Інституту, де надаються короткі довідки про життя і діяльність ювілярів, їх творчі здобутки, а також вичерпний список їх публікацій. З 2014 р. бібліотека працює над створенням повнотекстових ресурсів: БД авторефератів дисертацій, наукової електронної бібліотеки, використовуючи програмне забезпечення DSpace.

Головний бібліотекар відділу наукової організації бібліотечно-інформаційних процесів НБУВ **С. Г. Смуць** поінформувала аудиторію про перспективи консервації (припинення ведення) традиційних карткових каталогів (алфавітних та систематичних) НБУВ і заміну їх електронним каталогом; озвучила попередні результати анкетного опитування користувачів та співробітників бібліотек НДУ НАН України з цього питання.

Більшість опитаних як читачів, так і бібліотечних працівників для пошуку та замовлення видань користуються і картковими, і електронними каталогами, це, відповідно, 62 % та 85 %.

Торкаючись переваг ЕК, більшість респондентів вказали на можливість пошуку документів у онлайнному режимі, а також відзначили оперативність пошуку видань. Серед недоліків ЕК респонденти виокремили складність пошуку (19 %), недостатню кількість автоматизованих робочих місць. А читачі НБУВ крім того вказали ще й на «недостатність засобів, що спрощують пошук».

Характеризуючи карткові каталоги, респонденти вказували на те, що пошук з їх допомогою займає багато часу. У них складна систематизація, зношені каталожні картки, несвоєчасно відображаються нові надходження тощо.

59 % користувачів бібліотеки і 45 % бібліотекарів вважають недоцільним на нинішньому етапі припиняти ведення традиційних каталогів. Таку можливість припускає, відповідно, 26 % та 15 % респондентів.

С. Г. Смуць наголосила: факт, що на запитання «Чи зможуть читачі здійснювати пошук документів тільки через ЕК без використання карткових каталогів», відповідно, 59 % і 57,6 % респондентів відповіли «ні» або «з допомогою бібліотекаря-консультанта», свідчить про передчасність на нинішньому етапі розвитку ДБА бібліотеки здійснювати консервацію традиційних карткових каталогів без подальшої модернізації ЕК.

Учасники семінару також мали можливість обмінятися думками щодо вирішення цілої низки конкретних виробничих проблем, одержати особисті консультації спеціалістів НБУВ з професійних питань.

Софія Смуць,
гол. бібліотекар НБУВ